

IZ OSTAVŠTINE DUBROVAČKE CRKVE »DOMINO« S POGLAVITIM OBZIROM NA FRANJEVAČKI ANTIFONARIJ IZ 15. STOLJEĆA I KASNIJE GLAZBENE IZVORE¹

HANA BREKO KUSTURA

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18
10000 ZAGREB
brekoh@hazu.hr*

UDK / UDC: 783.2(497.5Dubrovnik)“14”
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mnlqgc0oly>
Prethodno priopćenje / Preliminary Paper
Primljeno / Received: 1. 4. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 26. 5. 2019.

ROZANA VOJVODA

*Umjetnička galerija Dubrovnik
Put Frana Supila 23
20000 DUBROVNIK
rozana.vojvoda@momad.hr*

Nacrtak

Crkva Domino kao jedna od najstarijih dubrovačkih crkava imala je važnu ulogu u životu Grada. Njezina povijest još uvijek nije opsežno istražena, a relikti glazbeno-liturgijske tradicije tek su nominalno znani. Široj je javnosti najpoznatiji podatak da je Marin Držić bio jedan od dvojice rektora crkve prema nasljednom obiteljskom pravu patronata nad crkvom i njezinim posjedima. Dio ostavštine crkve Domino na pohrani je u Državom arhivu u Dubrovniku. U okviru projekta HRZZ-a IP 6619 *Cromuscodex70* u siječnju 2018. pregledan je sa-

držaj triju arhivskih kutija te je pronađen jedan do danas široj znanstvenoj javnosti nepoznat glazbeni izvor – franjevački antifonarij bosanske vikarije iz 15. stoljeća. Uz njega se (u glazbenom dijelu ostavštine) nalazi i poprilično oštećen glazbeni rukopis s napjevima, koji pripada tradiciji *cantus fractusa* 18. stoljeća. Oba su izvora u ovom radu premijerno povijesno-repertoarno prikazana. Argumentima vezanim za sanktoral kodeksa, rubrike, tipologiju napjeva i iluminacije inicijala naznačen je daljnji smjer istraživanja ovih glazbenih rukopisa.

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ) projektom IP-2016-06-6619, Hrvatski glazbeni i liturgijski kodeksi srednjega vijeka: Interdisciplinarna obrada, CROMUSCODEX70.

Ključne riječi: crkva Domino, Državni arhiv u Dubrovniku, iluminirani inicijali, ostavština, glazbeni rukopisi, antifonarij, 15. stoljeće, *littera ferialis*, vikarija Bosne, *cantus fractus*, bratovština kamenara, *confraternità dei muratori*, bratovština Navještenja Blažene Djevice Marije

Key words: Domino church in Dubrovnik, State Archive in Dubrovnik, decorated initials, chant manuscripts, Antiphonary, 15th century, *littera ferialis*, vicariate of Bosnia, *cantus fractus*, brotherhood of the stonemasons, *confraternità dei muratori*

Uvod

Državni arhiv u Dubrovniku u svojim trima arhivskim kutijama naslovljenim »Domino arhiv – Pohrana I-III«, osim niza različitih vrijednih povijesnih dokumenata, čuva nekolicinu primarnih liturgijskih izvora (tekstnih i glazbenih) koji pripadaju misnom slavju, ali i bogoslužju božanskog oficija prema izvorima koji su se možebitno rabili u dubrovačkoj crkvi Domino, i to u periodu od 15. do 20. stoljeća.

Crkva Domino jedna je od najstarijih dubrovačkih crkava i kao takva signifikantna je u općem liturgijskom životu Grada.²

Široj je javnosti najpoznatiji podatak da je Marin Držić bio jedan od dvojice rektora crkve, i to prema nasljednom obiteljskom pravu patronata nad crkvom i njezinim posjedima.³ Crkva je bila sjedište bratovština, isprva bičevalaca, *flagelantata*, u kontekstu kojih se spominje 1225,⁴ a od 14. stoljeća postaje sjedište bratovštine zidara i kamenara (*confraternità dei muratori*), poznatije kao bratovština od Domina ili Svih Svetih.⁵ Kako navodi Kosta Vojnović, matrikula bratovštine kamenara s podacima o ustroju, članstvu i funkcioniranju bratovštine je izgubljena, pa je suvremeno istraživanje njezine povijesti uvelike otežano.⁶ Sačuvani barjak bratovštine iz 1541. rad je slikara Krile Ivanova, trokutasta je oblika, s likom Bogorodice s djetetom okruženim svetcima, među kojima je i sv. Marin, zaštitnik kamenara.⁷

² Iskreno zahvaljujemo dr. sc. Zrinki Pešordi Vardić (Hrvatski institut za povijest), koja nam je pomogla oko povijesnog pregleda i literature vezane za historiografiju dubrovačkih bratovština, poglavito osvrtno na bratovštinu kamenara crkve Domino.

³ Kosta VOJNOVIĆ: *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka*, sv. I i II, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, Zagreb: JAZU, 1899-1900, sv. 2, XV; Miho DEMOVIĆ: *Povijest crkvene glazbe Dubrovačke katedrale kroz vjekove*, Dubrovnik: Udruga Stara dubrovačka glazba, 2013, 47.

⁴ Tijekom srednjega vijeka u povijesnim se izvorima crkva spominje u dvama glavnim oblicima, i to kao: *ecclesia Omnium Sanctorum* ili *S.tus Dominus*. Usp. Niko GJIVANOVIĆ: Crkva »Domino« u starom Dubrovniku, *Novo doba*, (1935) 35.

⁵ O dalmatinskim bratovštinama i literaturi za njihovo proučavanje vidi Lovorka ĆORALIĆ: Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike, *Croatica Christiana periodica*, 15 (1991) 27, 88-96.

⁶ K. VOJNOVIĆ: *Bratovštine i obrtne korporacije*, sv. 2, XV.

⁷ Prema oporukama članova bratovštine, godine 1454. spominje se ugovor sa slikarom Matkom Junčićem, koji je izradio poliptih. Godine 1547. Venecijanac Pietro di Giovanni izrađivao je veliku palu za oltar sv. Apolonije, a još prije potresa bila je naručena oltarna pala, rad Andree Vaccara, napuljskoga slikara iz XVII. st. Usp. *op. cit.* Vesna DELIĆ GOZZE: <https://leksikon.muzej-marindržic.eu/domino/>.

Ova je bratovština u uskoj vezi s bratovštinom »Gospe od Navještenja koju je primila u svoju crkvu već 1806. godine«. ⁸ Među novijim izvorima ostavštine crkve Domino u kutiji br. II nalazi se »Ustav bratovštine kamenara«, dovršen 28. rujna 1910. ⁹ Iz njega je razvidno da je bratovština kamenara osnovana pri crkvi Domino na »čast Blaženoj Djevici Mariji od Navještenja«. ¹⁰ Simbol je bratstva, kako stoji u Ustavu, »starinski, na crvenoj svili«, a kao istaknuti patroni ističu se sveti Vlaho, Marin i Franjo Saleški. ¹¹

U okviru arhivskog terenskog istraživanja znanstvenog projekta Hrvatske zaklade za znanost »Hrvatski glazbeni i liturgijski kodeksi srednjega vijeka: Interdisciplinarna obrada« u listopadu 2017. i siječnju 2018. izvršen je preliminarni pregled građe, poglavito iz prvih dviju kutija, s primarnim fokusom na glazbeni dio ostavštine ove važne dubrovačke crkve. Načinio se i preliminarni pregled treće kutije, u kojoj su većinom povijesni izvori vezani za bratovštinu Navještenja Blažene Djevice Marije.

Novi izvori za poznavanje bratovštine Navještenja Blažene Djevice Marije

U arhivskoj ostavštini crkve Domino u kutiji broj III nalaze se vrijedni izvori za poznavanje bratovštine Navještenja Blažene Djevice Marije tzv. »Kongregacije zanatlija« – *Congregazione degli artisti*, između ostalog i njihov Statut na hrvatskom i talijanskom jeziku objavljen u kapitalnom djelu Koste Vojnovića o dubrovačkim bratovštinama. ¹² Bratovština Navještenja Blažene Djevice Marije nastala je 1626. godine pod utjecajem i zaštitom isusovaca, a veza između bratovštine Navještenja Blažene Djevice Marije i bratovštine kamenara crkve Domino seže u početak 19. stoljeća.

Naime, bratovština Navještenja Blažene Djevice Marije ranije je držala svoje skupštine u jednoj kapeli jezuitskog samostana sve do 1806. godine, kada su je preuzeli Francuzi. ¹³ Tada dobivaju dopuštenje bratovštine kamenara da u crkvi

Nijedno od tih djela se, međutim, danas ne nalazi u crkvi Domino, dok je Vaccarova oltarna pala »Svi Sveti« vraćena na oltar.

⁸ Usp. Vinko FORETIĆ: Dubrovačke bratovštine, u: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, Split – Dubrovnik: Književni krug – Matica Hrvatska, 2001, 151-165; 162.

O ostalim dubrovačkim bratovštinama vidi: Ante MARINOVIĆ: Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština, *Anali Histojskog instituta JAZU u Dubrovniku*, 3 (1952), 233-245.

⁹ Usp. u kutiji II knjižicu tiskanu na 12 stranica, naslovljenu *Ustav bratovštine od Domina, Navještenje Bl. Djevice Marije*, Dubrovnik: Brzotisak Dubrovačke tiskare, Nakladom bratovštine od Domina u Dubrovniku, 1910.

¹⁰ *Ustav bratovštine*, 3.

¹¹ Usp. *Ustav bratovštine*, 1910, 12.

¹² K. VOJNOVIĆ: *Bratovštine i obrtne korporacije*, sv. I, 178-188.

¹³ *Ibid.*, 29-30.

Domino obavljaju svoje sastanke i molitve te postupno dolazi do fuzije dviju bratovština, kako je razvidno iz *Ustava bratovštine od Domina*.¹⁴

Osim već spomenutog Statuta, u kutiji označenoj brojem III nalazi se i *Liber usualis* malog formata, registar članova, te knjiga inventara i računa *Cassa / Libro della congregazione de mercanti et artisti in cui si contiene l' inventario della robba ed i conti della congregazione* iz 1728. godine. Već je preliminarno istraživanje knjige inventara i računa otkrilo izuzetno važne podatke za opus Bartolomea Litterinija (1669-1748), baroknog slikara iz Venecije koji je ostvario znatan broj djela u Dubrovniku. Naime, izrijekom se navodi da su članovi kongregacije naručili četiri velike i šest ovalnih slika svetih zaštitnika zanata bratima kod Bartolomea Litterinija 1729. godine u Veneciji i da su postavljene na mjesto na blagdan Duhova 1730. godine. Sliku svetog Mihovila Arhandela i svetog Josipa naručio je Michele Stiepo-vich, sliku svetog Ivana Krstitelja naručili su kovači, svetog Marka i svetog Vlaha zlatari, svetog Franju Saleškog naručili su svećenici, svetog Josipa s Kristom i Marijom drvorezbari, drvodjelci i bačvari, svetog Krispina i Krispinijana papučari i obučari, svetog Bartolomeja i svetog Jerolima naručili su krznari, svetog Filipa Nerija koraljari, a svetog Omobona krojači.¹⁵

Iz pisma prečasnog Antuna Ljepopilija, upravitelja crkve Svih Svetih, koje je datirano 5. travnja 1906. godine doznajemo više o odnosu kamenara i »kongregacije« na početku dvadesetog stoljeća. Naime, Ljepopili piše kako je crkva vlasništvo kamenara, a veći dio crkvenog ruha i ureda pripada kongregaciji koja se od davnina služila tom crkvom.¹⁶

¹⁴ Bratimi su po pravu do danas: a) svi kamenari, koji pripadaju bratstvu kamenara; b) svi koji su upisani sad u kongregaciju Marijinu u Domino. *Ustav bratovštine*, 3.

¹⁵ Zahvaljujemo kolegici dr. Ani Marinković na pomoći prilikom transkripcije teksta koji donosimo u cijelosti, uz napomenu da se pokrata »z« u prijepisu odnosi na: novac, cekin (mlet. zecchino).

»Quadri grandi 4, ed ovati 6, de' Santi Protettori delle Arti dei Fratelli, furon' ordinati in Venezia presso Bartolomeo Litterini l' Anno 1729. E poi furon messi al suo luogo per la Pentecoste, l' Anno 1730. La Pittura di essi, e le cornicette, con l' indoratura etc. costano z 127:28.

S. Michele Arcangelo fù fatto a nome di Mich(ele) Stiepanovich, vulgò Mostarlia, il quale per quell' Ovato, e per S. Giuseppe hà dato Zecchini 5: E però fù scritto trà particolari Benefattori.

S. Gio(vanni) Battista fù fatto a nome de' Fabri, i quali unitamente diedero z 4:10.

SS. Marco, e Biagio furon fatti a nome degli Orefici, i quai diedero z 5:32.

S. Francesco di Sales fù fatto a nome degli Ecclesiastici, due de' quali col P(adre) Preside diedero z 4:10.

S. Giuseppe con Gesù, e Maria fù fatto a nome degli Intagl(iator)i, Falegnami, e Bottari i quali diedero z 6:8. Franc(esc)o M(ari)a d(ell)a(?) Casa diede solo z 4:20.

SS Crispino, e Crispiniano furono fatti a nome de' Papucciari, e Scarpari, i quali unitam(ent)e diedero z 12:16. Mà i scarpari appena contribuirono la terza parte.

S. Bartolomeo, e S. Girolamo, furono fatti a nome de' Pellicciari, fra quali Lorenzo Budmani solo diede un zecchino; in tutto diedero z 34:-

S. Filippo Neri fù fatto a nome de' Coragliari, per i quali Pietro Ilarich(?) diede z 2:-

S. Omobono fù fatto a nome de' Sartori, tra quali solo Nicolò di Gio(vanni) Dalmatino diede un Ducato; ed aggiunse in piuù volte qualche Limosina straord(ina)ria.«

¹⁶ Pismo Antuna Ljepopilija od 5. travnja 1906, DAD, Arhiv Domino, kutija br. II.

Nije stoga preuzetno povezati slike iz navedenog dokumenta sa slikama Bartolomea Litterinija koje se danas čuvaju u crkvi Domino,¹⁷ a koje je slikaru pripisao najbolji poznavatelj njegova opusa u Dalmaciji, Radoslav Tomić.¹⁸ Od četiriju velikih Litterinijevih slika koje su spomenute u dokumentu, u crkvi se nalaze slike *Navještenje* i *sv. Jerolim*, dok je slika *sv. Obitelji*, odnosno, kako se u dokumentu navodi, »Sv. Josip s Kristom i Marijom«, a na kojoj je sv. Josip prikazan s pilom, tj. drvodjelskim alatom, trenutno na restauraciji.¹⁹ Od šest manjih ovalnih slika naručenih kod Bartolomea Litterinija, u crkvi se nalaze slike sv. Mihovila i sv. Ivana Krstitelja.

Podatci doneseni nakon preliminarnog istraživanja povijesnih izvora o bravštini Navještenja Blažene Djevice Marije iz arhivske kutije br. III svjedoče o uputnosti njezina daljnjeg interdisciplinarnog istraživanja.

Tragom napisa o »pjevačkom priručniku crkve Domino iz 18. stoljeća«

Cilj je našeg traganja za nominalno znanim glazbenim rukopisom bio uvid u kantual koji je prvi u literaturi detektirao Miho Demović godine 1984, nazvavši ga »koralni priručnik iz 18. stoljeća crkve Domino koji se od 29. listopada 1947. nalazi na čuvanju u Historijskom arhivu u Dubrovniku (bez signature)«. ²⁰ Rukopisni se izvor, prema napisu olovkom na njegovim papirnim koricama, do 28. listopada 1947. nalazio na koru crkve Domino, kada ga je direktor ondašnjeg Historijskog arhiva u Dubrovniku, Vinko Foretić, prenio u dubrovački arhiv na pohranu.²¹ Danas se nalazi u arhivskoj kutiji označenoj kao »Domino arhiv, pohrana II«.

Rukopis je pisan na papiru, humanistikom, na ukupno 158 stranica.²² Trošnog je uveza i relativno oštećenih rubova, koji su stradali uslijed neadekvatne pohrane. Dimenzije su mu: 265 x 300 mm.

Trenutno je uvezan u plavi kartonski fascikl na kojem piše: »Muzika, koral, mise, *Si queris...*«. Na 83. stranici nalaze se umetnuta dva lista kajdanke s napjevom za dva tenora, s latinskim i hrvatskim tekstom.

¹⁷ 1) *Sv. Jeronim*, ulje na platnu, 143,5 x 245 cm; 2) *sv. Obitelj*, ulje na platnu, 144 x 239 cm; 3) *Navještenje*, ulje na platnu, 200 x 131 cm (s okvirom 208 x 140 cm); 4) *Arhanđeo Mihael*, ulje na platnu, 114 x 84 cm (121 x 92 cm); 5) *Sv. Ivan Krstitelj*, ulje na platnu, 114 x 84,5 cm (s okvirom 125 x 96,5 cm). Za pomoć pri istraživanju zahvaljujemo na ovom mjestu kolegici Boženi Popić Kurteli iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku i povjesničaru umjetnosti Ivanu Viđenu.

¹⁸ Radoslav TOMIĆ: Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji, *Peristil*, 47 (2004), 43-66.

¹⁹ Reprodukcija slike u: Radoslav TOMIĆ: *op. cit.*, Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji, 58.

²⁰ Miho DEMOVIĆ: Pitanje autorstva Kneževićevih kantuala, *Kačić*, 16 (1984), 203-204.

²¹ Usp. Miho DEMOVIĆ: *Povijest crkvene glazbe Dubrovačke katedrale kroz vjekove*, Dubrovnik: Udruga Stara dubrovačka glazba, 2013, 137.

²² Usp. *Ibid.*, 47. Demović ovdje navodi da je riječ o »Zborniku monodijske koralne glazbe crkve Domino...« i dataciju postavlja drugačije, u 15. stoljeće, očito pogreškom citirajući vlastiti navod iz: Miho DEMOVIĆ: Pitanje autorstva Kneževićevih kantuala, *Kačić*, 16 (1984), 203-204. Naime, u ovom je napisu iz 1984. atribuirao kantual u 18. stoljeće.

Slika 1: Faksimil kantuala iz 18. stoljeća (bez signature) s napjevima u stilu *cantus fractusa*, »Domino arhiv, kutija II«, na pohrani u Državnom arhivu u Dubrovniku, str. 26-27.

Kantual su pisala ukupno četiri pisara. S obzirom na tip liturgijske knjige i žanr napjeva kojima pripadaju artefakti ovog izvora,²³ preliminarno možemo konstatirati da se radi mahom o zbirci napjeva nepromjenjivih dijelova mise, koju nazivamo *Kyriale* ili *Cantus Missae*.²⁴ Rukopis osim ciklusa misnog ordinarija sadrži i fragmentarne napjeve *Gloria*, *Credo*, *Quantus tremor*, *Si queris* Lauretanske litanije, pa je prema toj karakteristici blizak tipu liturgijske glazbene knjige koji talijanski muzikolozi nazivaju kantoriije.²⁵

²³ <http://www.cantusfractus.org/>, pristupljeno 20. ožujka 2016.

²⁴ Na tu je činjenicu uputio Demović. Vidi DEMOVIĆ: Pitanje autorstva, 198.

Vidi: http://www.cantusfractus.org/raph_1/kyriali.htm; Hana BREKO KUSTURA: *Kyriale* fra Nicolòa iz Ližnjana (1739.): Glazbeni dar istarskih franjevac trogirskim benediktinkama, u: Vanja Kovačić (ur.): *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: Duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei*, Trogir: Benediktinski samostan sv. Nikole, 2014, 319-327.

²⁵ Giulia GABRIELLI: *Il canto fratto nei manoscritti della Fondazione Biblioteca S. Bernardino di Trento*, Trento: Provincia autonoma di Trento – Soprintendenza per i Beni librari e archivistici, 2005, 71-72.

Ovaj je rukopis do sada repertoarno ukomponiran tek kratkom komparacijom u kontekst »koralnih« misa 18. stoljeća i uspoređen s glazbenim repertoarom napjeva kantuala fra Petra Kneževića te glazbenim rukopisima iz Makarske, Zadra, Sinja i Knina, upravo u gorespomenutu radu Miha Demovića.²⁶

Naš recentni preliminarni analitički pregled originala ovog kodeksa u dubrovačkom arhivu dao nam je naslutiti da se radi upravo o dragocjenu primjeru zbirke koja mahom sadrži jednoglasne mise u stilu *cantus fractusa*, od kojih se tek manji broj, njih sedam od ukupno dvadeset, podudara s repertoarom misa iz sinjskog kantuala A fra Petra Kneževića iz 1768. godine.²⁷

Fragmenti novije glazbene građe i knjige Evandjelja na hrvatskom jeziku

U prethodno spomenuti glazbeni izvor iz 18. stoljeća umetnut je list kajdanke. Umetnuti list sadrži napjev Litanija Blaženoj Djevici Mariji. Napisan je za dva tenora s latinskim tekstom i dodanom orguljskom pratnjom na drugom listu. Tekst glasi: *Sancta Maria, Sancta dei Genitrix, Sancta virgo virginum, Mater Christi, Ora pro nobis, Mater divinae gratiae, Ora pro nobis*. Ispod latinskog teksta nalazi se i hrvatski prijevod iste strofe: »Sveta Marijo, Sveta Bogorodice, Sveta Djevo djevica...«

Drugi list kajdanke umetnut u ovaj kodeks jest napjev »Svetom Otajstvu ovomu, ponizno se klanjamo«. Zabilježen je u F-ključu i dvopolovinskoj mjeri.

U ovoj kutiji arhiva crkve »Domino« na jednom kartonu u uglu lijevo nalazimo napisan tekst napjeva Litanija Blaženoj »Divici« Mariji, koje datiraju vjerojatno u vrijeme krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dok je okomito na rubu lista istom rukom ispisan odgovor puka: »Moli za nas«.

U istoj se kutiji nalaze i dva zelena kartona na kojima je rukopisom na papiru ispisan himan sv. Jeronimu, zaštitniku Dalmacije,²⁸ s rubrikom *Sancti Hyeronimi C. et D. Dalmatiae Patroni Principalis*. Na drugom je kartonu napisan tekst napjeva Vespera i Magnificat za blagdan sv. Jeronima – *Ad Vesperas. Laudemus virum glori-*

²⁶ M. DEMOVIĆ: 1984, 203-204.

²⁷ *Ibid.*, 204. Vidi Fra Mirko MARIĆ – Hana BREKO KUSTURA – Hrvojka MIHANOVIĆ SALOPEK: *Fra Petar Knežević – Gospin pjesnik i glazbenik*, Sinj: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja Split i Matica hrvatska ogranak Sinj, 2017, 33-82.

²⁸ Vrhunac popularnosti štovanja svetog Jeronima na hrvatskim prostorima bio je u petnaestom i šesnaestom stoljeću. »U sklopu širenja humanizma i nacionalnog diskursa diljem Europe hrvatsko-dalmatinski su svećenici i humanisti pretvorili sveca u svojega nacionalnog zaštitnika.« Usp. Luka ŠPOLJARIĆ: Venecijanski skjavoni i povijesno-liturgijska knjižica u čast sv. Jeronima Ilira iz 1498. godine, *Colloquia Maruliana*, XXVII (2018), 43. O kultu sv. Jeronima u Dalmaciji vidi Ines IVIĆ: Jerome Comes Home: The Cult of Saint Jerome in Late Medieval Dalmatia, *Hungarian Historical Review*, 5 (2016) 3, 1-27. Himan i molitva svetom Jeronimu Iliru čuva se u Državnom Arhivu u Zadru. Vidi N. Ia. Sa., Himan i molitva sv. Jeronimu Iliru, u prijepisu Jerolima Vidulića, Državni arhiv Zadar, Spisi zadarskih bilježnika, Vidolich, Carte, fasc. IV-1, fol. 289v.

*osum te O doctor optime Ecclesiae, Sancte lumen Beate Hyeronime, divinae lucis amator, deprecare pro nobis filium Dei.*²⁹

Tekstni predložak antifone ad Magnificat u čast sv. Jeronima u biti je adaptacija teksta antifone *O doctor optime* za blagdan sv. Ambrozija, prema CAO, broj 4203:³⁰ *O doctor optime, Ecclesiae sanctae lumen, beate Ambrosi (Hyeronime) divinae legis amator, deprecare pro nobis filium Dei.*

Od ostalih liturgijskih artefakata ostavštine crkve Domino u dubrovačkom se arhivu nalazi i 1784. godine tiskana knjiga Evandjelja, naslovljena »Vandjelja i Knighe Apostolske istomacene is Missala Novoga Rimskoga u jesik slovinski i poklognene ... D. Garguru Lazzari³¹ arkibiskupu dubrovackomu«, Ragusa, Carlo Antonio Occhi, 1784. Riječ je o knjizi Evandjelja – evangelijaru u prijevodu na hrvatski jezik Ivana Salatića mlađeg (1759-1829),³² tiskanom u tiskari poznatog mletačkog tiskara Carla Antonija Occhija.³³

Druga knjiga na hrvatskom jeziku iz ostavštine Domino jest knjiga »Evandjelja i knjige apostolske istomacene is Missala Novoga Rimskoga u jesik slovinski i poklognene Antunu Giuriceu, biskupu dubrovačkomu«. Knjiga je tiskana u tiskari Petra Franje Martecchinija u Dubrovniku.³⁴

Nepoznati franjevački antifonarij prema uzusu »Vikarije bosanske«, 15. stoljeće

Drugi glazbeni izvor koji smo pronašli u fundusu u kutiji označenoj kao »Domino arhiv, pohrana I.« jest nesignirani antifonarij pisan na pergamentu dimenzija 255 x 180 mm.³⁵ Datacijom iz kasnog 15. stoljeća, ovaj je rukopis do danas neznanim putovima dospio u fundus liturgijskih knjiga crkve Domino. Uvezen je u trošni kož-

²⁹ Usporedi natuknicu St Jerome u: *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford: Oxford University Press, 2005, 872-873.

³⁰ Vidi CAO, *Corpus antiphonalium officii*, 1963, broj 4203.

³¹ Benediktinac Grgur Lazzari bio je dubrovački nadbiskup od 1777. do 1792. i ujedno predsjednik Mljetske kongregacije Benediktinskog reda. Vidi Relja SEFEROVIĆ: O nadbiskupu Lazzariju uz retorički ornat, *Analni Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 50 (2012), 91-161.

³² Šime LJUBIĆ: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč, 1856, 271.

³³ Dubrovnik je prvu tiskaru dobio tek krajem 18. stoljeća. Utemeljio ju je 1783. godine Mlečanin Carlo Antonio Occhi (1783-1787), član ugledne venecijanske tiskarske obitelji. Usp. Vesna ČUČIĆ: Prvi tiskari u Dubrovniku: S popisom tiskane građe, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 38 (2005) 3/4, 108-158. O Occhiju vidi str. 114-121.

³⁴ O Martecchiniju vidi detaljnije u: Vinko FORETIĆ, Dubrovački tiskar i knjižar 19. stoljeća Petar Franjo Martecchini kao crtač, akvarelist i ljubitelj starina, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956) 1, 230-256, Vesna ČUČIĆ, *Tiskara Martecchini u Dubrovniku za vrijeme francuske uprave 1806. – 1814.*, Split: Književni krug, Filozofski fakultet, Odjel za povijest, 2011.

³⁵ Rukopis nije paginiran, a sastoji se od 88 folija, osam kviniona, nepotpunog kviniona koji ima sedam listova i jednog »letećeg« lista.

ni uvez, a pisan je gotičkom knjiškom minuskulom.³⁶ Notiran je kvadratnom neumatskom gregorijanskom notacijom na tetragramu od četiri crvene crte.

Na posljednjem listu lijevo, sasvim okomito na glavni korpus kodeksa, stoji ispisana antifona *Alma redemptoris mater Salvatoris*, ispod koje stoji incipit *Si queris*. Ispod glavnog teksta iščitavamo i kasniji dodatak – riječ *anno* – godina.

Na zadnjoj, kožnoj korici knjige, koja s unutarnje strane ima zalijepljen fragment nekog drugog rukopisnog brevijara pisanog u dva stupca bez neumatske notacije, približno iste datacije, stoji upisano vlastito ime nekog fratra. Zanimljivo je da je ovaj kasniji dodatak u glavni korpus rukopisa poput neke potrebe za osobnom atribucijom izvora mogućem vlasniku koji je jamačno pripadao franjevačkom redu: *E[x] l[ibris] fra Martinus Melita// Rosa (?) deli generali kanti 1708*. Naime, iščitavamo riječ *fra* (frater) *Martinus Melita* i godinu 1708. Riječ je o potpisu fratra, redovnika, koji je moguće rabio ovaj kodeks i zapisao na koricama godinu 1708. O kojem je redovniku riječ u ovom trenutku možemo samo pretpostavljati, no više podataka i odgovor na to pitanje dat će nam u idućoj etapi istraživanja sondaža nekrologa Provincije i detaljniji uvid u moguće srodne izvore dubrovačkog područja koji su pripadali bosanskoj vikariji.³⁷

O ovom glazbenom rukopisnom izvoru do danas nema spomena u stručnoj literaturi, osim što u arhivskoj kutiji ostavštine u dubrovačkom Arhivu stoji mala ceduljica pisana kemijskom olovkom na papiru, umetnuta 15. veljače 2010. godine. Nalazi se na početku kodeksa. Ostavio ju je don Miho Demović. Na njoj stoji zabilježeno: »Antifonar na pergamentu iz neke gradske kapele, vjerojatno Domino iz XV./XVI. stoljeće«.³⁸

³⁶ Franjo ŠANJEK: *Latinska paleografija i diplomatika*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2004, 183-193; Franjo ŠANJEK: *Osnove latinske paleografije hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996, 57-66. Kurt DÜLFER i Hans-Enno KORN: *Schrifttafeln zur deutschen Paläographie des 16.-20. Jahrhunderts*, sv. 1-2, Marburg: Institut für Archivwissenschaft, 1982; Milan PELC: Pismo, knjiga, slika: uvod u povijest informacijske kulture, Zagreb: Golden marketing, 2002.

³⁷ Benvenuto RODE: *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Sancti Patris Francisci Ragusii*, Analecta Franciscana VI. Ad Claras Aquas (Quaracchi-Firenze), 1917.

Kartu samostana dalmatinske provincije i bosanske vikarije vidi u: Anđelko BADURINA: *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1990, 46.

³⁸ Usp. ceduljicu umetnutu u kodeks, pohranjenu u Državnom arhivu u Dubrovniku, Fond Domino, Antifonarij iz 15/16. stoljeća, prva stranica. Datum pregleda 23. 1. 2018.

Slika 2: Franjevački antifonarij bosanske vikarije, iz ostavštine crkve Domino u Dubrovniku, 15. stoljeće.

Riječ je, dakle, o antifonariju, knjizi časoslova koji karakteristikama notnog pisma, skripturom i načinom zapisa rubrika i inicijala pripada kraju 15. stoljeća.

Kako je antifonarij kao tip liturgijske glazbene knjige poput nekog »privilegirano-og svjedoka« vršenje jednog liturgijskog obreda u određenoj biskupiji, nadbiskupiji i/ili samostanu koja počesto sadržava različitosti, lokalizme, ali i partikularizme jednog određenog obreda,³⁹ prva metodološka postaja daljnje znanstvene obrade ovog izvora trebala bi biti kompletna transkripcija rubrika i incipita njegovih napjeva i tekstova. To će trebati načiniti metodom kakvu koristi projekt *Corpus Antiphona-*

³⁹ Usp. Daniele TORELLI: *L'Antifonario del convento dei Francescani di Bolzano. Hall in Tirol, Biblioteca e archivio provinciale dei frati minori*, Ms. 30 (sec. XVI), Monumenta Liturgiae et Cantus, sv. 3, Lucca: Libreria musicale Italiana, 2016, 31. Vidi također studiju Giulie GABRIELLI: *Il canto fratto nei manoscritti della Fondazione Biblioteca S. Bernardino di Trento*, 2005; Giulia GABRIELLI: *I manoscritti liturgico-musicali di Bolzano (secoli XIII-XIX)*, Bibliotheca mediaevalis, III, Lucca: Libreria musicale Italiana, 2015.

lium Officii (CAO),⁴⁰ koji je primarno zamišljen kao sredstvo istraživanja i komparacije srednjovjekovnih oficija na srednjoeuropskim eklezijastičkim prostorima u cilju njihove pripreme za tisak. Napjevi su ovog sustava diferencirani prema standardiziranom liturgijskom sistemu kako bi bili komparativni. Cilj je u biti svojevrsno umrežavanje repertoara raznih srednjovjekovnih tradicija pjevanja časoslova te mogućnost utvrđivanja njihovih uzajamnih konkordancija i različitosti.⁴¹

Projekt inventara napjeva oficija *CANTUS Database*, kao i projekt CAO-ECE,⁴² metodološki ne donosi tekstove u svojoj integralnoj inačici.

Za dalmatinske je izvore časoslova kao komparativni model usporedbe repertoara i detekcije moguće provenijencije kodeksa referentna točka novoformirani korpus repertoara antifonarija talijanskih regija, zamišljen kao mrežna baza podataka koju je razvio Giacomo Baroffio pod naslovima *CAIT – Corpus Antiphonarum Italicum* i *CRIT – Corpus Responsoriale Italicum*. Ona će u idućoj etapi istraživanja biti komplementarna komparativna baza transkripcije ovog dubrovačkog antifonarija.⁴³

Mali povijesni ekskurs o dubrovačkom franjevačkom samostanu Male braće potreban je na ovom mjestu radi kontekstualizacije izvora.

Naime, u 15. su stoljeću u tijeku napornih i dugotrajnih borbi za samostalnost i vlastitu dubrovačku franjevačku provinciju dubrovačka Mala braća imala potporu i zaštitu svjetovne dubrovačke vlasti.⁴⁴ Nakon razmirica s bosanskom vikarijom i dalmatinskom franjevačkom provincijom sv. Jeronima konačno su godine 1484, po osnivanju franjevačkih samostana u Cavtatu i na Lopudu, stvoreni uvjeti za status samostalne dubrovačke »priznate samostalne vikarije pod zaštitom sv. Franje«,⁴⁵ a za prvog je vikara izabran franjevac iz vlastelinske obitelji Zamagna – fra Serafin de Zamagna.⁴⁶

No, nazočnost bosanskih franjevaca na dubrovačkom području u 15. stoljeću uklapala se u političke interese dubrovačke vlade sve do sredine 15. stoljeća,

⁴⁰ CAO, *Corpus antiphonalium officii*, 1963; René-Jean HESBERT i René HERDER (ur.): *Rerum Ecclesiasticum Documenta, Series Maior, Fontes*, Roma: Herder, 1963-1979.

⁴¹ Vidi: D. TORELLI: *L'Antifonario*, 31-32.

⁴² Usp. *CANTUS: A Database for Latin Ecclesiastical Chants. Indices of chants in selected manuscripts and early printed sources of liturgical Office*, ur. Debra Lacoste, University of Western Ontario, Waterloo, <http://cantus.uwaterloo.ca/>; László DOBSZAY, The Programme CAO-ECE, *Studia Musicologica*, 30 (1980), 355-360. Usp. <http://hun-chant.eu/index.php>.

⁴³ D. TORELLI: *L'Antifonario*, 32. Vidi mrežnu stranicu *Iter Liturgicum Italicum* koju uređuje Giacomo Baroffio, <http://www.hymnos.sardegna.it/iter/>.

⁴⁴ Usp. Zrinka PEŠORDA: Prilog povijesti franjevaca u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Croatica Christiana Periodica*, 45 (2000) 43.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Usp. Anđelko BADURINA: *Uloga franjevačkog samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990, 137; Z. PEŠORDA: Prilog povijesti franjevaca, 43.

Ivan KUZMIĆ: *Cenni storici sui minori osservanti di Ragusa*, Trieste: [s.n.], 1864, 26-27.

kada nove okolnosti dovode do zaokreta u odnosu Dubrovnika spram bosanske vikarije.⁴⁷

Naime, na dubrovačkom su području bosanski franjevci osnovali samostan svetog Nikole u Stonu na Pelješcu kako bi iskorijenili heretike na tom području.⁴⁸ U Rijeci dubrovačkoj franjevački je samostan Pohođenja Marijina osnovan već 1393. i pripadao je bosanskoj vikariji, kao i franjevački samostan svetog Jeronima u Slanom, koji je utemeljen 1399. Godine 1429. utemeljuje se franjevački samostan u Konavlima koji je također bio u ingerenciji bosanske vikarije.

Povijesne okolnosti sredine 15. stoljeća donose nove smjernice uzajamnih odnosa dubrovačke vlade spram bosanske vikarije na dubrovačkom području, o čemu je recentnu sintezu pisala Zrinka Pešorda.⁴⁹ Petnaesto je stoljeće doba intenzivne borbe dubrovačke vlasti da franjevačke samostane u Stonu, Slanom, Rijeci dubrovačkoj i Konavlima izdvoji iz jurisdikcije bosanske vikarije i priključi ih dalmatinskoj provinciji.

Konačni je dogovor postignut 1484, kada dubrovački samostani dobivaju status samostalne vikarije.⁵⁰

Zašto nam je »pretpovijest« odnosa dalmatinske, dubrovačke i bosanske franjevačke vikarije na ovom mjestu važna?

Odgovor na to pitanje dat će nam početna rubrika prvog lista antifonarija crkve Domino koja upućuje upravo na vezu s bosanskom vikarijom na širem dubrovačkom području.

Sondaža karakterističnih repertoarnih dijelova antifonarija

Preliminarna sondaža karakterističnih dijelova antifonarija iz Državnog arhiva u Dubrovniku, provedena s ciljem preliminarnog uvida u njegov liturgijski profil, genezu i definiciju liturgijske pripadnosti, donijela je nekoliko novih smjernica za daljnje istraživanje.

Provjerilo se nekoliko općih distinktivnih repertoarnih mjesta antifonarija, poglavito njegova sanktorala. Ona upućuju na franjevačku provenijenciju dubrovačkog kodeksa koji možebitno pripada tek uporabnom naslijeđu crkve Domino, s obzirom na to da se evidentno radi o franjevačkom glazbenom izvoru.

Ova će se hipoteza u nastavku preliminarno argumentirati.

Repertoarna analiza rubrika i formulara za *Proprium de Tempore* i *Proprium de Sanctis* upućuje na franjevačku provenijenciju izvora. Antifonarij počinje crvenom rubrikom ispisanom desno od iluminiranog slova *E(cce)*. Iluminirani inicijal pripa-

⁴⁷ Z. PEŠORDA: Prilog povijesti franjevaca, 40.

⁴⁸ I. KUZMIĆ: *Cenni storici*, 12; Z. PEŠORDA: Prilog povijesti franjevaca, 40.

⁴⁹ Z. PEŠORDA: Prilog povijesti franjevaca, 41-43.

⁵⁰ Usp. *Ibid.*, 43.

Slika 3: Zadnja dva lista antifonarija, Dubrovnik, ostavština crkve Domino, 15. stoljeće (naknadni dodatci na marginama listova)

da antifoni za Magnificat *Ecce nomen domini venit de longinquo et claritas eius replet orbem terrarum. Magnificat.*⁵¹

Rubirka glasi: *In nomine Domini Amen. Incipit antiphonarium fratrum minorum vicarie Bosne secundum consuetudinem Romane curie. In prima dominica de adventu.*

Riječ je o početku časoslova *Proprium de Tempore* prema obredu Rimske kurije, koji je pripadao franjevcima bosanske (!) vikarije, i to redom liturgijskog kalendara od Došašća do nedjelja nakon Duhova.

U ovom je trenutku nemoguće s preciznošću odgonetnuti je li riječ o knjizi koja je prispjela u crkvu Domino iz jednog od samostana bosanske vikarije šireg dubrovačkog područja ili pak iz nekog drugog samostana s područja bosanske vikarije.

Koja je uopće poveznica jednog franjevačkog antifonarija i crkve Domino?

To su tek neka od pitanja koja će daljnja istraživanja i usporedbe našeg izvora sa srodnim mu kodeksima tek moći objasniti i koja će smjestiti ovaj franjevački antifonarij prema običaju bosanske vikarije u njegov realni kontekst.

⁵¹ D. TORELLI: *L'Antifonario*, 90.

Preliminarno se propitalo nekoliko signifikantnih točki njegova sanktorala.

Temporal završava riječima *Deo gratias, explicit de tempore*. Potom slijedi sanktoral antifonarija. U njemu uočavamo slavlje svetkovina tipičnih za franjevački red.

Primjerice, na mjestu rubrike slavlja svetog Antuna Padovanskog, kod rubrike *In festo Sancti Anthonii confessoris*, desni je dio lista pergamene izrezan. Kod antifone za večernju Inicijal G za *Gaudeat ecclesia quam in defunctorum sponsus...* oslikan je plavom i crvenom bojom.⁵² Tipična je franjevačka svetkovina i zastupljenost svečanog slavlja svete Klare.

U tu se skupinu franjevačkog sanktorala ubraja i blagdan svetog Franje stigmate *In festo Stigmatum beati Francisci*.

Posebno je važan blagdan, a time i oznaka inicijala blagdana svetog Franje koja počinje rubrikom *In festo beati Francisci. Ad vesperam*. Slijedi antifona *Franciscus vir catholicus et totus apostolicus ecclesiae teneri fidem*.

Dekoracija kodeksa

Dekoracija rukopisa svedena je na nekoliko ukrasnih plavih i crvenih inicijala s elaboriranom grafijskom mrežom, rađenom u obrnutoj boji od boje samog slova – tzv. *littera ferialis*,⁵³ te na jednostavne inicijale koji su izrađeni naizmjenično plavom i crvenom bojom.

Prvi ukrasni inicijal »E« (*cce nomen domini*)⁵⁴ na fol. 1r nalazi se uz prvu nedjelju Adventa. Tijelo inicijala rađeno je tamnoplavom bojom, a šupljine slova u potpunosti su ispunjene crvenom gustom grafijskom mrežom simetričnog vegetabilnog uzorka. Tijelo inicijala oivičeno je kružićima s točkom u sredini, između kojih su maleni stilizirani šiljci, a grafijski ornament produžuje se horizontalno u gornji te vertikalno u donji marginalni prostor.

Sličan princip dekoracije upotrijebljen je i na drugom ukrasnom inicijalu »U« (*nus ex duobus*)⁵⁵ na fol. 44v kojim se otvara sanktoral (prilog I) rukopisa s blagdanom sv. Andrije. Tijelo slova rađeno je tamnoplavom bojom, šuplji unutarnji dio slova ispunjen je stiliziranim cvjetnim oblicima unutar pravilne mreže, dok je tijelo slova oivičeno kružnim oblicima s malenim šiljcima. Kao i kod prethodnog ini-

⁵² Usp. *Ibid.*, 433-435.

⁵³ *Littera ferialis* je inicijal koji prati čitanja za dane u godini, ali u ovom skromnijem rukopisu gdje nema *littera historiata* (raskošno izrađen inicijal unutar kojeg je figurativno prikazan sadržaj teksta ispred kojeg stoji, obično na počecima liturgije za velike blagdane) i *littera dominicalis* (raskošno izrađen inicijal unutra kojeg je višebojni biljni ornament, a stoji na počecima liturgije za pojedine nedjelje), *littera ferialis* prati i liturgiju za velike blagdane, nedjelje i svetačke blagdane. Za terminologiju vidi Anđelko BADURINA: *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Kršćanska sadašnjost, 1995, 112.

⁵⁴ 55 x 40 mm, dužina donjeg ukrasa kroz lijevu marginu 120 mm, a kroz gornju marginu 125 mm.

⁵⁵ 50 x 45 mm, dužina ukrasa u lijevoj margini 120 mm, a u gornjoj 70 mm.

cijala, horizontalni ukras u gornjem marginalnom i vertikalni u donjem marginalnom prostoru komponirani su od tankih, nježnih poteza, s tim da su plavi detalji prisutni na crvenoj grafijskoj mreži. Dva elaborirana inicijala rukopisa otvaraju temporal i sanktoral, a ukrasni inicijali koji slijede u rukopisu oni su koji prate tipične franjevačke blagdane. Na fol. 51r uz blagdan sv. Ante Padovanskog nalazi se inicijal »G« (*audeat ecclesia quam*),⁵⁶ koji je skromniji od opisanih dvaju inicijala, premda posjeduje iste elemente: tijelo je rađeno plavom bojom, grafijska mreža crvenom, šuplji dio slova ispunjen je vegetabilnim ornamentom, tijelo slova oivičeno je kružićima s točkom u sredini, a linijska mreža produžuje se u marginalni prostor (u ovom slučaju u lijevi marginalni prostor s obzirom na to da inicijal nije smješten na početku folija).

Sličnu obradu ima i inicijal »F« (*ranciscus vir catholicus*)⁵⁷ na fol. 71r na vigiliju sv. Franje, koji u unutrašnjosti šupljeg dijela slova u skromnijoj mjeri ponavlja simetrični vegetabilni ukras prvog inicijala kodeksa. Oivičen je malenim kružićima sa šiljcima, dok se donji dio slova spaja s tankim grafijskim ornamentom. Inicijal »T« (*radent enim vos*),⁵⁸ kojim se otvara *commune sanctorum* na fol. 78r, posljednji je i najskromniji inicijal plavog tijela i crvene dekoracije vegetabilnim uzorkom te jedini kojemu se grafijska mreža ne produžuje u marginalni prostor.

Što se tiče jednostavnih crvenih i plavih inicijala kodeksa, manje odstupanje od norme, primjerice ukras s geometrijskim ornamentom na tijelu inicijala ili manji dodatci plavom ili crvenom bojom upozoravaju na važnost blagdana. U temporalu na fol. 22r inicijal »A« (*ngelus autem domini*) posjeduje jednostavan ornament na tijelu slova tako da je ostavljena vidljivom boja pergamene, a otvara antifonu blagdana Uskrsnuća; na fol. 26r inicijal »P« (*ater manifestavi*), kojemu je tijelo inicijala rađeno crvenom i plavom bojom, otvara antifonu za blagdan Uzašašća, dok na fol. 29v inicijal »S« (*edenti super solium*), nešto većih dimenzija od drugih plavih inicijala i s malim bijelim četverolistom na tijelu slova, otvara antifonu za blagdan Presvetog Trojstva.

U sanktoralu odstupanje od norme prisutno je na fol. 61v, gdje crveni inicijal »I« (*am sanctae clare claritas*) posjeduje plavu ispunu i otvara antifonu uz važan franjevački blagdan svete Klare, a jednostavan crveni inicijal »C« (*rucis vox hunc alloquitur*) na fol. 68v ima plavi obrub i otvara antifonu za blagdan svetih stigma svetog Franje.

Zanimljivo je da inicijal uz blagdan Svih svetih na fol. 73r, inače jednostavan inicijal »A« (*ngeli archangeli troni*) napravljen crvenom bojom, ima naknadnu intervenciju koja ne pripada ruci pisara/minijaturiste, a kojom se pokušao imitirati ukras plavom bojom kod raskošnijih inicijala. S obzirom na to da se antifonarij

⁵⁶ 30 x 25 mm, dužina ukrasa u lijevoj margini 160 mm.

⁵⁷ 65 x 40 mm, dužina ukrasa u lijevoj margini 90 mm.

⁵⁸ 30 x 25 mm.

nalazi u ostavštini crkve Domino posvećene blagdanu Svih svetih, ovaj kasniji i dosta nespretni pokušaj ukrašavanja inicijala da bi se povećao dignitet blagdana moguće je iščitati kao argument za upotrebu rukopisa u crkvi.

Tip inicijala rađen crvenom ili plavom bojom s grafijskom mrežom u suprotnoj boji – tzv. *littera ferialis*, upotrebljavao se u franjevačkim rukopisima 15. stoljeća kao što nam svjedoče antifonariji, graduali i psaltiri franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku,⁵⁹ ali su ti raskošni rukopisi posjedovali i tip inicijala *littera historiata* i *littera dominicalis*. Stoga se po skromnosti ukrasa i funkciji inicijala najbližom čini usporedba s inicijalima franjevačkog rukopisa iz samostana Male braće utvrđenog dubrovačkog porijekla, Martirologija, koji je 1541. pisao fra Bernardin Gučetić Gerić u franjevačkom samostanu svetog Savina na Daksi, kako se doznaje iz kolofona na fol. 115r.⁶⁰ Premda su najraskošniji inicijali tipa *littera ferialis* Martirologija, primjerice »C« na fol. 9r i »A« na fol. 112v, zanatski bolji, precizniji i s većim stupnjem elaboracije, riječ je o istom stilskom repertoaru: vegetabilnim ukrasima, tankoj linearnoj mreži i izmjeni boja za vizualni efekt ovih inicijala, ukratko o tipu inicijala koji su dugovječni u franjevačkim skriptorijima. Ostaje zadatak pronaći u kojem je franjevačkom samostanu bosanske vikarije na dubrovačkom području nastao franjevački antifonarij iz ostavštine crkve Domino?

U nastavku rada, donosimo prvi inventarni pregled rubrika iz ovog »dubrovačkog« rukopisa:

Sanktoral rukopisa: pregled rubrika⁶¹

fol. 44v – (nedostaje rubrika za sv. Andriju apostola)

fol. 45v – in sancti thome

– in sancte agnetis virginis

fol. 46r – in conversione sancti pauli

fol. 46v – in sancte agnetis sancti virginis

In purificatione beatae mariae

fol. 47v – In sancte agathe virginem

fol. 48r – In annunciatione beate virginis

fol. 49r – In festo unius vel plurimorum martyri

fol. 49v – In sanctorum philippi et iacobi

fol. 50r – In festo inventionis sancte crucis

fol. 51r – In festo sancti antonii de padua confessoris

⁵⁹ Anđelko BADURINA: Iluminirani rukopisi samostana Male braće, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost, Samostan Male braće u Dubrovniku, 1985, 517-562.

⁶⁰ *Finis ad laudem dei / Scriptum in loco sacri scopuli daxe ano domini MDXXXXI die XXVIII mensis decembris finitum est / Qui scripsit hunc librum feliciter scribat et finaliter in celo in perpetuum vivat. Frater bernardinus horsati de gotiis dictus gerich scripsit librum o. m.*

Opis rukopisa vidi u: Anđelko BADURINA: Iluminirani rukopisi samostana Male braće, (bilj.) 543-545.

⁶¹ Ortografija rubrika slijedi originalni zapis skriptora kodeksa.

- fol. 55r – In sanctorum martyri iohanes et pauli
 fol. 55v – In festo apostolorum petri et pauli
 fol. 57v – In sancte marie magdalene
 fol. 59r – In sancti petri ad vinculam
 fol. 59v – In festo nativitatis beatae mariae virginis
 fol. 60v – In festo sancti laurentii
 fol. 61v – In festo beatae clare virginis
 fol. 65v – In decolatione sancti iohannis baptistae
 fol. 66v – In beatae virginis
 fol. 67v – In exaltatione sanctae crucis
 fol. 68v – In festi sacrorum stigmatum beati francisci
 fol. 70r – In festo sancti michaelis
 fol. 71r – In vigilia beati francisci
 fol. 73r – In festo omnium sanctorum
 fol. 76r – In sancte cecilie virginem
 de sancto clemente
 pro sancta cecilia
 fol. 76v – In visitatione beate virginis
 fol. 78r – Incipit commune sanctorum et primo in nataliciis apostolorum
 fol. 79v – In nataliciis unius martiris
 fol. 80v – In nataliciis plurimorum martiris
 fol. 82v – In natalis confessorem et pontifex
 fol. 83v – In natale confessorem non pontifex
 fol. 84v – In nativitatis virginis
 fol. 85v – In anniversario dedicationis ecclesiae

Kao što smo prethodno istaknuli, već sam okvirni pregled rubrika slavlja svetaca nedvojbeno upućuje na to da je pred nama franjevački brevijar (antifonarij) iz 15. stoljeća po običaju Rimske kurije, koji je (iluminiranim inicijalima na mjestima važnih franjevačkih blagdana) važan i do danas nepoznat doprinos poznavanju franjevačke glazbe šireg dubrovačkog prostora, onih samostana koji su bili pod jurisdikcijom bosanske vikarije.

Zaključak

Preliminarni prikaz dvaju ranijih glazbenih izvora iz ostavštine crkve Domino (datacijom iz 15. i 18. stoljeća) i kasnijih glazbenih fragmenata i liturgijskih knjiga na hrvatskom jeziku u kontekstu većeg dijela ostavštine koji smo pregledali i premijerno prikazali ne nudi nužno implikaciju kojom bismo argumentirano mogli zaključiti da su ovi izvori bili u liturgijskoj uporabi božanskog oficija i mise u ovom crkvenom lokalitetu bratovštine kamenara, tj. crkvi Domino. Njihov nalaz samo je jedan dokument vremena u kojemu tek naredna istraživanja trebaju poka-

zati kojim su putevima predaje ove dvije glazbene knjige došle u posjed crkve Domino i koja je bila njihova uloga. S jedne strane, *Kyrial* i antifonarij dvije su temeljne glazbene knjige za misno bogoslužje te pjevanje oficija. Knjige evanđelja kasnijih vremena koje ostavština Domino čuva samo upotpunjuju sliku skrbi nadležnih za opskrbljivanje crkve liturgijskim i glazbenim knjigama koje su potrebne za vršenje bogoslužja.

Međutim, do daljnjega ostaje enigmom odgovor na pitanje iz kojeg je samostana pod jurisdikcijom bosanske vikarije antifonarij iz 15. stoljeća dospio u ostavštinu koju smo analizirali.

Vežu franjevačkog obreda i crkve Domino u ovom istraživanju nismo uspjeli objasniti. Marijanske litanije i pjevanje himna patronu Dalmacije, svetom Jeronimu, samo govore u prilog lokalnom obredu dubrovačkog područja.

Pred nama je, međutim, otkriće do danas nepoznatog kodeksa koji bi bilo vrijedno upisati upravo u registar glazbene baštine šireg dubrovačkog područja jer je jedan od prvih glazbenih izvora u kojima nalazimo eksplicitnu rubriku koja upućuje na vezu s bosanskim franjevcima i »bosanskom vikarijom«, a o kojima u glazbenom kontekstu 15. i 16. stoljeća ne znamo gotovo ništa, u pogledu izgubljenih komparativnih izvora. Time je ovaj nalaz još dragocjeniji jer svjedoči o postojanosti različitih nijansi franjevačkih glazbenih tradicija unutar šireg dubrovačkog kruga na razmeđu dalmatinske provincije svetog Jeronima, vikarije bosanske te konačno samostalne dubrovačke franjevačke provincije.

Komparacija ovih triju repertoarnih konteksta u budućnosti bi trebala obogatiti naša znanja o franjevačkoj tradiciji dubrovačkog područja, temeljena do sada mahom na izvorima iz Samostana Male braće.⁶²

Jedna od smjernica zasigurno je i promatranje dubrovačkog izvora za *cantus fractus* iz 18. stoljeća u kontekstu vremenski podudarnih, ali i kasnijih talijanskih izvora, imajući na umu da su franjevci u 18. i 19. stoljeću producirali kantuale i glazbeni misni repertoar ne samo za franjevačke samostane nego i za druge dubrovačke crkve.⁶³

⁶² Anđelko BADURINA: Iluminirani rukopisi samostana Male braće, 517-562.

⁶³ O vezi franjevaca i drugih crkava u Dubrovniku svjedoči i podatak da je glazbeni Kirijal crkve sv. Vlaha iz 1771. napisao franjevac Aloysius Anderlini, u to vrijeme *regens chori* franjevačke crkve Male braće u Dubrovniku. Misa Konavljanina fra Marija (Marianus a Canalibus) ušla je u repertoar kantuala dubrovačke katedrale iz 19. stoljeća (str. 15-19) upravo pod nazivom »Misa fratri Marii«. Usp. M. DEMOVIĆ: Pitanje autorstva Kneževićevih kantuala, 205.

LITERATURA:

- *** *Antiphonale monasticum, Liber Antiphonarius*, I, De tempore, Solesmes: La Froidfontaine, 2005.
- *** *Ustav bratovštine od Domina, Navještenje Bl. Djevice Marije*, Dubrovnik: Brzotisak Dubrovačke tiskarne, 1910.
- BAROFFIO, Giacomo – MANGANELLI, Michele (ur.): *Il Canto Fratto: un repertorio da conservare e da studiare, Atti dei convegni tenuti a Radda in Chianti 1999.-2004*, Radda in Chianti: Corale S. Niccolò, 2005.
- BADURINA, Anđelko: Iluminirani rukopisi samostana Male braće, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost, SMB, 1985, 517-562.
- BADURINA, Anđelko: *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, sv. 6., Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1990.
- BEBAN, Hrvoje: Dominikanski antifonarij franjevačkoga samostana na otoku Badija kod Korčule: analiza rukopisa, *Arti musices*, 41 (2010) 2, 167-186.
- BREKO KUSTURA, Hana: Sinjski kantuali fra Petra Kneževića (1767.) u kontekstu »polifonije semplice« i »cantus fractusa« – Konkordanca s talijanskim izvorima, *Povijesni prilozi*, 34 (2008), 123-146.
- BREKO KUSTURA, Hana: *Kyriale fra Nicolò iz Ližnjana (1739.): Glazbeni dar istarskih franjevaca trogirskim benediktinkama*, u: Vanja Kovačić (ur.): *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: Duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei*, Trogir: Benediktinski samostan sv. Nikole, 2014, 319-327.
- ČUČIĆ, Vesna: Prvi tiskari u Dubrovniku s popisom tiskane građe, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48 (2005) 3-4, 108-158.
- ČUČIĆ, Vesna: *Tiskara Martecchini u Dubrovniku za vrijeme francuske uprave 1806. – 1814.*, Split: Književni krug, Filozofski fakultet, Odjel za povijest, 2011.
- ĆORALIĆ, Lovorka: Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike, *Croatica Christiana periodica*, 27 (1991) 15, 88-96.
- DEMOVIĆ, Miho: Pitanje autorstva Kneževićevih kantuala, *Kačić*, 16 (1984), 193-214.
- DEMOVIĆ, Miho: *Povijest crkvene glazbe Dubrovačke katedrale kroz vjekove*, Dubrovnik: Udruga Stara dubrovačka glazba, 2013.
- DEMOVIĆ, Miho: *Velika povijest dubrovačke glazbe od X. do XX. stoljeća*, sv. I-IV, Dubrovnik: Udruga Stara dubrovačka glazba, 2018.
- DOBSZAY, László: The Programme CAO-ECE, *Studia Musicologica*, 30 (1980), 355-360.
- DÜLFER, Kurt i KORN, Hans-Enno: *Schrifttafeln zur deutschen Paläographie des 16.-20. Jahrhunderts*, Marburg: Institut für Archivwissenschaft, 1982.
- ĐURIĆ, Vojislav: *Dubrovačka slikarska škola*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1963.
- FORETIĆ, Vinko: Dubrovačke bratovštine, u: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, Split – Dubrovnik: Književni krug – Matica Hrvatska, 2001, 151-165.
- FORETIĆ, Vinko: Dubrovački tiskar i knjižar 19. stoljeća Petar Franjo Martecchini kao crtač, akvarelist i ljubitelj starina, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 1 (1956) 10, 230-256.
- GABRIELLI, Giulia: *Il canto fratto nei manoscritti della Fondazione Biblioteca S. Bernardino di Trento*, Trento: Provincia autonoma di Trento – Soprintendenza per i Beni librari e archivistici, 2005.

- GABRIELLI, Giulia: *I manoscritti liturgico-musicali di Bolzano (secoli XIII-XIX)*, Bibliotheca mediaevalis, III, Lucca: Libreria musical Italiana, 2015.
- GJIVANOVIĆ, Niko: Crkva »Domino« u starom Dubrovniku, *Novo doba*, (1935), 35.
- GOZZI, Marco: Il canto fratto nei libri liturgici del Quattrocento e del primo Cinquecento: l'area trentina, *Rivista italiana di musicologia*, 38 (2003) 1, 3-40.
- GOZZI, Marco i LUISI, Francesco (ur.): *Il canto fratto: l'altro gregoriano: atti del Convegno internazionale di studi*, Parma – Arezzo, 3-6 dicembre 2003, Roma: Torre d'Orfeo, 2005.
- GOZZI, Marco: *Cantus fractus italiano: un'antologia*, *Musica Mensurabilis*, vol. 4, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2012.
- HESBERT, René-Jean i HERDER, René (ur.): *Corpus antiphonarium officii, Rerum Ecclesiasticum Documenta, Series Maior, Fontes*, Roma: Herder, 1963-1979.
- IVIĆ, Ines: Jerome Comes Home, The Cult of Saint Jerome in Late Medieval Dalmatia, *Hungarian Historical Review*, 5 (2016) 3, 1-27.
- Jerome, St, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford: Oxford University Press, 2005³, 872-873.
- KAČIĆ, Ladislav: Missa franciscana der Marianischen Provinz im 17. und 18. Jahrhundert, *Studia musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 33 (1991), 5-107.
- KAPITANOVIĆ, Vicko: Franjevci: stvaraoci i čuvari kulturne baštine, u: Vesna Kusin (ur.): *Zagora – nepoznata zemlja*, Katalog izložbe, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2007, 343-353.
- KUZMIĆ, Ivan: *Cenni storici sui minori osservanti di Ragusa*, Trieste: [s.n.], 1864.
- LJUBIĆ, Šime: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč: Lechner, 1856.
- MARINOVIĆ, Ante: Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, 1 (1952), 233-245.
- MARIĆ, Mirko – BREKO KUSTURA, Hana – MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojk: *Fra Petar Knežević – Gospin pjesnik i glazbenik*, Sinj: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja Split i Matica hrvatska ogranak Sinj, 2017.
- PELC, Milan: *Pismo, knjiga, slika: uvod u povijest informacijske kulture*, Zagreb: Golden marketing, 2002.
- PEŠORDA, Zrinka: Prilog povijesti franjevaca u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Croatica Christiana periodica*, 24 (2000) 45, 29-57.
- REŠETAR, Milan: Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika, *Jugoslavenska njiva*, 9 (1925), 367-372; 10 (1926), 396-403.
- RODE, Benvenuto: *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Sancti Patris Francisci Ragusii*, Analecta Franciscana VI. Ad Claras Aquas, Firenze: Quaracchi, 1917.
- SOLDO, Josip Ante: Bosanski franjevci u povijesnoj prekretnici Dalmacije pri kraju XVII. i u prvoj polovici XVIII. stoljeća, *Kačić*, 15 (1983), 15-36.
- SEFEROVIĆ, Relja: O nadbiskupu Lazzariju uz retorički ornat, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 50 (2012), 91-161.
- ŠANJEK, Franjo: *Latinska paleografija i diplomatika*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.
- ŠANJEK, Franjo: *Osnove latinske paleografije hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.
- TOMIĆ, Radoslav: Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji, *Peristil*, 47 (2004), 43-66.

- TORELLI, Daniele: *L'Antifonario del convento dei Francescani di Bolzano. Hall in Tirol, Biblioteca e archivio provinciale dei frati minori*, Ms. 30 (sec. XVI), Monumenta Liturgiae et Cantus, sv. 3, Lucca: Libreria musicale Italiana, 2016.
- ŠPOLJARIĆ, Luka: Venecijanski skjavoni i povijesno-liturgijska knjižica u čast sv. Jeronima Ilira iz 1498. godine, *Colloquia Maruliana*, 27 (2018), 43-71.
- VOJNOVIĆ, Kosta: *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka*, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, knj. VII, sv. 1-2, Zagreb: JAZU, 1899-1900.

MREŽNI IZVORI:

- <http://www.hymnos.sardegna.it/iter/>
<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/domino/>
<http://www.h-r-z.hr/index.php/aktualno/europska-godina-kulturne-bastine/2906-dubrovnik-crkva-svi-sveti-domino>
<http://www.cantofratto.net> (zadnji put mijenjano 23. 9. 2005.).
<http://www.cantofratto.net> (zadnji put mijenjano 23.9. 2005.).
http://www.cantusfractus.org/raph_1/kyriali.htm
<http://www.cantusfractus.org/> (zadnji pristup 20.03. 2016.)
http://www.cantusfractus.org/raph_1/ascolti/credocardinalis1v.htm
http://www.cantusfractus.org/raph_1/manoscritti/FC_084.htm#nota_FC084
http://www.cantusfractus.org/raph_1/manoscritti/FC_040.htm#nota_FC040
http://www.cantusfractus.org/raph_1/manoscritti.htm (zadnji pristup 15.3. 2016.)
<http://cantus.uwaterloo.ca/>

Summary

INHERITANCE OF »DOMINO« CHURCH IN DUBROVNIK WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE FRANCISCAN ANTIPHONARY (15TH CENTURY) AND LATER MUSICAL SOURCES

The »Domino« church is one of the oldest Dubrovnik churches. It played an important role in the life of the city. Its history is still not widely explored, and the relics of the music-liturgical tradition are only nominally known. The most widely-known fact is that Marin Držić was one of the two rectors of the church, according to the inherited family law of patronage over the church and its properties.

Part of the legacy of the »Domino« church is kept today in the State Archive of Dubrovnik. Within the framework of the Croatian Science Foundation (HRZZ) project IP 6619 *Cromuscodex70*, in 2018, the content of three archive boxes was reviewed. The authors have found an unknown source of music – the Franciscan antiphony of the »Bosnian vikarius« from the 15th century. Along with it (in the musical part of the legacy), there is a rather damaged musical manuscript (*Kyriale*) with items that belong to the tradition of the *cantus fractus* in the 18th century. Both sources are given a preliminary presentation. The authors also present a typology of the decorated initials (*littera ferialis*) of the Antiphonary, and reconstruct the rubrics that hint clearly toward the Franciscan origin of this chant manuscript.